

**QANG'LI URUG'NING SHAKILLANISH TARIXI VA AMUDARYO –
SIRDARYO ORALIG'IGA KO'CHISHLARI**

Turdiyev Ilyos Ulug'bek o'g'li

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Jahon tarixi kafedراسى
tatqiqodchisi

Annotatsiya: Bu maqolada o'zbek xalqi tarkibidagi eng katta va qadimiy etnik guruhlardan biri bo'lgan qang'li urug'ining o'rganilishi, qang'li atamasining kelib chiqishi, qang'li urug'ining tarmoqlari, ularning Amudaryo –Sirdaryo oralig'iga ko'chishlari bo'yicha mulohazalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar. Urug', qabila, aymoq, elat, el, xalq, etnoganez, etnik tarix, Qang'li, turkiy, Sherqang'li, Zargar, bolg'ali.

Qang'li – eng qadimiy etnik guruhlardan biri bo'lib, o'zbeklar, qoraqalpoq va qozoq o'zbek xalqlari tarkibida uchraydi. Keyingi davr tarixchilari “Qangli” nomini qabila yoki qabila birlashmasi nomidan shakllangan degan fikirlar bor. Abulg'ozir Baxodirxon Qang'lilar katta va qadimiy urug'lar sifatida Xorazmshoxlar davrida 60 ming qang'lining Qashg'ar tomondan Xorazm va atroflariga ko'chib kelib o'rtnashib qolganligini aytadi.

S.G.Klyashtorniyning fikricha, bu etnonimlar Xitoydagi “Kangyuy” nomi bilan bevosita bog'liq [1, 108-b.]. Ammo shuni aytish kerakki, Xitoy yilnomalarida ko'rsatilgan “Kangyuy” etnonimi Sirdaryo va Orol dengizining quyi oqimida joylashgan qadimiy davlat nomini bildiradi. Qang'lilarning ajdodlari Sirdaryo bo'yida yashagan saklar edi. Miloddan avvalgi III asrda ular katta Qang davlatini tuzdilar. Miloddan avvalgi II-I asrlarda va milodiy I-II asrlarda bu davlat ulkan hududni, jumladan, Toshkent vohasini, Qozog'istonning janubi-sharqiy hududlarini, Movarounnahr, Xorazmni, Orol dengizining janubiy, janubi-sharqiy va shimoli-g'arbiy hududlarini egallagan edi.

Qultegin bitiklarida 712-yilda Qanglilar Kultegin qo'shinlari bilan turg'ash qabilasiga qarshi birlashgani aytiladi. VIII asrning 70-yillariga kelib Sirdaryoning o'rta va quyi oqimi havzalarida, Orolbo'yi atroflarida qang'lilar qarluqlar, o'g'uzlar va qisman arablar ta'siriga tushib qolgan. Xuddi shu asrning oxirida qang'lilar ikki guruhga bo'lingan. Ulardan biri dasht hududlariga, Orol dengizining shimoli-g'arbiga, ikkinchisi Sirdaryoning o'rta oqimidan shimoli-sharqqa, Talas va Chuning yuqori oqimi hududiga shuningdek, Balxash ko'li atroflariga ko'chgan. G'arbiga qarab

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY JURNALI
VOLUME-3, ISSUE-01**

harakat qilgan Qang'li guruhleri Kaspiy dengizining shimolida va Ural qirg'oqlari bo'ylab pecheneglariga qo'shildi, buning natijasida 8-asr oxiri 9-asr boshlarida yirik pecheneg-qang'li uyushmasini tuzdi. Shunday qilib, qang'lilar pecheneglar, qipchoqlar va no'g'aylarning etnik tarkibiga kirib qoldi.

Mo'g'ullar bosqiniga qadar, XI asr o'rtalarida qipchoqlar bilan ittifoqqa kirgan qang'lilar Irtish mintaqasidagi dashtlarda, Sirdaryoning quyi oqimidan Dneprgacha bo'lgan hududda yashaganlar. Mo'g'ullar bosqini oqibatida qang'lilar shimolga, Janubiy Ural mintaqasiga ko'chishi va boshqirdlar bilan assimilyatsiya bo'lishiga olib keldi. Ammo Qang'lilarning ma'lum bir qismi Kaspiy dengizi va Orol dengizi dashtlarida chorvachilikni davom ettirib, qozoqlar va qoraqalpoqlar tarkibiga singib ketdi. Sirdaryo qirg'oqlari, Talas va Chu vohalarida yashagan qang'lilar Xorazm vohasining o'troq aholisiga aylandi.

XII-XIII asrlarda qang'lilar Xorazmning siyosiy hayotida faol ishtirok etgan. Abug'oziyning yozishicha, mo'g'ullar Xorazmga hujum qilishidan oldin bu yerga qang'li qabilasining 90 ming a'zosi ko'chib kelgan[2, 102-b].

Mo'g'ullar istilosidan oldin Zarafshon vodiysida ham qang'lilarning alohida guruhleri yashagan. Manbalarda o'sha davrda Samarqandda 30 ming kishilik qang'lilarning qo'shini bo'lganligi qayd etilgan[[3, 36-b]. Keyinchalik (XV-asr oxiri — XVI-asr boshlari) qang'lilarning bir qismi Shayboniyxon bilan birgalikda Movarounnahr hududiga ko'chib o'tgan. XVII-asrgacha qang'lilarning katta guruhi Xorazmda yashagan [4, 32-b]. Keyingi asrlarda ularning bir qismi mahalliy aholi bilan assimilyatsiyalashgan. Ammo XX asr boshlarigacha ularning ma'lum bir qismi o'z qabilaviyligini saqlab qolgan.

Sangzor daryosining o'rta oqimi, ya'ni G'allaorol tumanida joylashgan Qang'li qishlog'ida yashovchi Rustam xoji bobo va bir qancha qishloq keksalari bilan suhbat o'tkazdim. Rustam boboning ma'lumotlariga ko'ra, G'allaorol qang'lilari XVIII asr oxiri XIX asrlar atroflarida Xorazm tomonlardan kelgan, ammo nima sababdan ko'chib kelganligi esa na'molum. Bizningcha, qang'lilarning ko'chib kelishiga Xiva xonligida ro'y bergan siyosiy voqealar sabab bo'lgan. Masalan, xonlikdagi ichki nizolar, ya'ni bu davrda Xiva xonligida ichki siyosiy inqiroz boshlangan edi. Hokimiyat qo'ng'irotlar, qipchoqlar nazoratida edi, turkmanlar va qoraqalpoqlar va yana boshqa urug'lar mustaqil harakat qilishga intilishi natijasida xonlik og'ir ahvolga tushib qoldi. Shu va boshqa sabalar bilan qang'li urug'i Jizzax viloyatiga qarashli G'allaorol, Jizzax, Zomin va Marguzar tog' etaklariga, Samarqand viloyatining Xatirchi tumanlariga kelib qolgan bo'lishi mumkin.

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY JURNALI
VOLUME-3, ISSUE-01**

XIX asrning 70-80-yillarda Qurama uyezdida (Toshkent vohasi) 1650 ta qang'li oilasi (yoki 8850 kishi) yashagan. Ular, asosan, Niyozbek, To'ytepa, Oqjar volostlarida yashagan. Bu vaqtda qang'lilar dehqonchilik va chorvachilik bilan shug'ullanib, yarim o'troq turmush tarzini davom ettirganlar. Biroq, 1920-yilgi aholini ro'yxatga olish ma'lumotlariga ko'ra, Qurama okrugida bu etnik guruhning mavjudligi qayd etilmagan. Shu bilan birga, aholi punktlarining avvalgi nomlari saqlanib qolgan bo'lib, bu yerda o'tmishda Qang'li etnonimi yashaganligidan dalolat beradi[2, 102-b].

XIX asrning 70-yillarida Qang'lilar Jizzax va Samarqand uездlarida ham ro'yxatga olingan. 1920-yilgi ma'lumotlarga ko'ra, Jizzax tumanida 7700 Qang'li yashagan[5, 342-b]. Jizzax shahridan 4-5 km uzoqlikda joylashgan Qang'li qishlog'ida 300 dan ortiq, Zomin tumanining Qang'li va Chambil qishloqlarida 500 dan ortiq, Samarqand viloyatining G'allarol tumanining Birinchi qang'li va Ikkinchi qang'li, Sharkonli qishloqlarida 50 qang'li istiqomat qilgan. Xuddi shu aholini ro'yxatga olish ma'lumotlariga ko'ra, Samarqand uyezdida 1200 nafar qang'li ro'yxatga olingan. Ular Ishtixon va Jamboy viloyatlaridagi Qang'li qishloqlarida yashagan. Kattaqo'rg'on tumanida, Xatircha tumanidagi Oqtov yon bag'rida 600 nafar qang'li yashagan[2, 102-b].

Farg'ona vodiysida (Bolg'ali-qangli, Irg'aki-qangli va Qo'rg'ali-qangli qishloqlarida) bir vaqtning o'zida 6 ming qang'li qayd etilgan [6, 32-b.]. Shuningdek, Xorazm viloyatining Xazorasp tumanidagi Katta-qang'li va Kichik-qang'li qishloqlarida 500 ta qang'li yashagani ma'lum. Shunday qilib, XIX asr oxiriga kelib O'zbekiston hududida 30 mingga yaqin kishi qang'li etnik guruhiga mansub edi[5, 342-b].

Qang'lilar bir qancha qabila va urug'larga bo'lingan. Zomin, Jizzax, G'allaorol tumanlarida, Farg'ona vodiysi va Toshkent vohasida qang'lining sarik (sari), po'stloq, (tsoratunli), ok (otstunli), quk (ko'kto'nli) va qizil qang'li kabi yirik tarmoqlari yashagan[2, 102-b].

Toshkent vohasida yashagan qang'lilarning yana bir qancha qabila guruxlari bo'lgan: Bobo Qang'li, Jilkash Qang'li, Oltmish Qang'li, Tortuvli Qang'li, Bodrokli Qang'li, To'tash Qang'li va boshqalar[2, 102-b].

Xorazm va Qoraqalpog'istonning qipchoq mintaqasida yashagan qang'lilar qo'ra qang'li, pishkakli qang'li, buqa qang'li, o'rmonchi qang'li, irg'oqli qang'li kabi guruhlarga bo'lingan. Qoraqalpoq xalqi orasida qang'lilar kat qang'li, irgakli, oshamaili, tar ahli, juvaksan, shomishli, koshular, urmanshi, ochilho'ja, tazatsang'li, oltio'rtoq kabi guruhlarga bo'lingan[6, 32-b]. XVIII asr oxiri - XIX asr Qang'lilar Zarafshon, hozirgi G'allaorol va Zomin viloyatlariga kelib joylashdilar[5, 342-b].

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY JURNALI
VOLUME-3, ISSUE-01**

K.Shoniyozov o'zbek urug'laridan biri sifatida bilinadigan "qang'li" urug'iga to'xtalar ekan, ushbu urug' qozoqlar orasida keng tarqalganiga e'tibor qaratib, o'zbeklar orasida ko'proq Jizzax va qisman Surxon vohalarida ushbu urug' vakillari saqlanib qolganini yozadi. Hozirgi kunda qang'lilarning ikkinchi bir guruhi G'allaorol tumaniga qarashli 2 ta qishloqda birinchisi katta qang'li qishlog'i, ikkinchisi kichik qang'li qishlog'ida hamda Oqtog'ning Nurotaga tutash Xatirchi tumani hududida uchraydi. Shuningdek, Zomin tumanida Qangli qishlog'i, Jizzax shahrida Qangli mahallasi ham mavjud[7, 31-b]. Qanglilar uch katta guruhga sariq qanglilar, qora qanglilar, oq qanglilarga bo'linadi. G'allaorol qanglilari bosh qabila guruhi sifatida sariq qang'lilardan bo'lib, ular mechkay to'p, erganakli to'p, beshkal to'p, zargar to'p, yo'ldoshbek, davronbek, saroy kuyovli, bolg'ali urug' tarmoqlarini tashkil etadi [8. 78-b]. Ushbu tarmoq urug'larni K.Shoniyozov ham O'zbekiston hududidagi qang'lilarning kichik urug' shoxobchalari tarkibida keltiradi [9, 143].

Hozirgi vaqtga kelib qang'lilar Sangzor daryosining o'rta havzasining chap qirg'oqlari (G'allarol tumani)ning katta qismiga yoyilib qangli, qangliobod, sherqangli, zargar, olti qishloq va bolg'ali kabi katta-katta qishloqlarni tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Кляшторный, С.Г. Рец. на кн.: Шаниязов К.Ш. К этнической истории узбекского народа [Текст] / С.Г.Кляшторный, Т.И.Султанов //Сов. тюркология.- 1975.-№ 4.- С. 108.
2. Алымкулова Сынару Кадыровна Кыпчаки в составе тюркских народов (этнополитические аспекты). Специальность: 07.00.07. – этнография, этнология и антропология Бишкек-2014. – 102 с.
3. Абуль, Гази. Родословное древо тюрков [Текст] / Абуль Гази (хивинский хан); пер. и предисл. Г.С.Саблукова, послесл. и примеч. Н.Ф.Катанова.- Казань, 1906.- 336 с.
4. Ахинжанов, С.М. Кипчаки и их политические взаимоотношения с Хорезмом в XI - начале XIII вв. автореф. дис. ... канд. ист. наук.- Алма-Ата, 1973.- 32 с.
5. Шаниязов, К.Ш. К этнической истории узбекского народа К.Ш.Шаниязов.- Ташкент: Фан, 1974.- 342 с.
6. Togan, Z.V. Ibn Fadlan's Reisebericht / Z.V. Togan // Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes. – 1939. – Bd.24, N 3. – P. 32.
7. Ҳақимов Қ. Жиззах вилояти топонимлари. – Жиззах, 2014. – Б. 31.

**FAN, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA ISHLAB CHIQRARISH
INTEGRATSIYASI ASOSIDA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI
RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY JURNALI
VOLUME-3, ISSUE-01**

8. Шевяков А.И. Этнический состав населения Нуратинских гор и прилегающих районов (Материалы полевых исследований 1989-1998 гг.) // Восток. – М., 2002. – С. 78.
9. Шониёзов.К.Ш. Қанғ давлати ва қанғлилар. – Тошкент, 1990. – Б. 143.

